

GEORG VOBRUBA

Ellensége-e a globalizáció az európai szociális modellnek?

A globalizáció és jóléti állam közötti ellentét dekonstrukciója

A globalizáció domináns média-megjelenítése megváltozott az utóbbi időkben. Egyre növekszik azoknak a műveknek a száma, amelyek tanácsokat ajánlanak arra vonatkozóan, hogy miképp szálljunk szembe a globalizációval a mindennapi életben, és a „globális kapitalizmusellenesség megakadályozhatatlan előretörését” jósolják, továbbá azt az ígéretet–fenyegetést hangoztatják, hogy „mi mindenütt ott vagyunk” (Notes from Nowhere 2003; Roddick 2001). Ennek tükörképeként egyre több kiáltvány, cikk, könyv jelenik meg, melyek arra vállalkoznak, hogy védelembe vegyék a globalizációt (lásd: Norberg 2003; World Bank 2002). A globalizáció védekezésbe szorult. Mi történt?

„I.M.F.= I'm fired?”
(felirat egy tüntető homlok-
pántján)

I. Bevezetés

A globalizáció az anyagi kényszer megjelöléséből „gyűlölt kifejezéssé” változott. Míg korábban olyan terminus volt, amely egy, a kapitalizmuson belüli elkerülhetetlen tendenciára utalt, mára az elit összeesküvésének szimbóluma lett. Kihullott a tiszta gazdasági logika kontextusából, és a politikai döntés és konfliktus tárgyává vált. Egyre világosabb, hogy lehetséges a globalizáció-ellenesség. Így teret nyert az a meglátás, hogy nem csak a globalizáció jelent veszélyt, hanem a globalizáció maga is veszélyben van.

II. Két rövid terminológiai megjegyzés

Először is: mi a gazdasági globalizáció? A globalizáció definícióinak többsége a világméretű kapcsolatok intenzívebbé válásának különböző aspektusaira teszi a hangsúlyt (lásd: Giddens 1990, 64; Held és mts. 1999, 14; Keohane 2003, 130). Így a gazdasági globalizációt úgy kell értelmez-

nünk, hogy az a gazdasági csere és verseny intenzívebbé válása, ami a termékek, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő piacának világméretű kiterjedése által jön létre. De amikor a definícióban kizárólag az intézményi kérdésekre teszik a hangsúlyt, nem veszik kellőképpen figyelembe, hogy a globalizáció a közvélemény által értelmezett jelenség, azaz nem számolnak azzal, hogy a globalizáció a közvéleményben formálódó kontstrukció, aminek vannak politikai következményei.

Ezért bármely definíciónak meg kell felelnie a következő elvárásoknak: az intézményi változásokra kell összpontosítani, lehetővé kell tennie – okként, vagy okozatként – e változások összekapcsolását az egyéni és közösségi cselekvéssel, továbbá utalni kell a terminus közösség általi használatára és ennek hatásaira (lásd: Therborn 2001, 450). A társadalomtudományoknak a globalizációval gyakorlati társadalmi konstrukcióként kell foglalkozniuk, amely tény másodlagos megállapításokat igényel: figyelembe kell venniük, hogy a releváns szereplők miként érzékelik a jelenséget. Ez az oka annak, hogy a globalizáció kétszintű megközelítése mellett érvelek. Az én meghatározásomban a gazdasági globalizáció a gazdasági csere és verseny intenzívebbé válását jelenti, ez pedig az egymástól távoli lakóhelyek közötti kölcsönös függés intenzívebbé válásához, az érdekviszonyok növekvő kiszámíthatatlanságának kiéleződéséhez vezet, aminek az emberek világszerte egyre inkább tudatában vannak.

Másodszor: hogyan fogalmazhatjuk meg, hogy mi az európai szociális modell? Ezt a koncepciót is két szinten kell kidolgoznunk. Először azokat az intézményeket kell leírni, amelyek lehetővé teszik az európai szociális modellre jellemző tipikus működésmódokat. Miért alapvető elvárás ez? Ha egyetértünk azzal, hogy az intézményes társadalmi változás magyarázatának az egyéni cselekvésekre kell vonatkozni (melyeket maguk az intézményi viszonyok szorítanak korlátok közé), akkor a globalizációnak a szociális modellre gyakorolt hatását vizsgálva nyilvánvalóan a globalizáció és a nemzeti intézmények közötti viszonyra kell koncentrálnunk. A kérdés az, miképp befolyásolja a globalizáció az intézményeket és ezáltal a cselekvések jellemző mintáit. Másodszor, figyelembe kell venni, hogy az európai szociális modell konstrukciós folyamata nem pusztán akadémikus kérdés. A politikai és társadalmi szereplők többé-kevésbé maguk is hivatkoznak az európai szociális modellre, azonosulnak vele, és következményeket kapcsolnak hozzá. „Az európai szociális modellt különösen a magas szintű szociális védelmet kínáló rendszerek, a társadalmi párbeszéd fontossága és a társadalmi kohézió szempontjából létfontosságú cselekvések iránti általános érdeklődés jellemzik...”¹ Így, ha az európai szociális modellről beszélünk, ismét a másodlagos megjegyzések területére lépünk. Következésképpen a vizsgálat két alapvető vonulata a következő: először, leírhatjuk az európai szociális modell fő jellemzőit, elemezve kölcsönös összefüggéseiket és rámutatva ezek következményeire. Másodszor, felvethetjük az empirikus kérdést, hogy vajon a releváns szereplők, amikor a szociális modellről beszélnek, miként írják

1 European Social Agenda. In: Presidency Conclusions: Nice European Council Meeting, 7–9. Dec. 2000. Idézi Vaughan-Whitehead 2003, 4.

azt le, milyen jellemzőket tulajdonítanak ennek, és értelmezésükkel összefüggésben miképpen cselekszenek.

A nagymértékű intézményi eltérések ellenére, a közvélekedéssel összhangban az állam által biztosított társadalombiztosítás tűnik az általános intézményi jellemzőnek (lásd: Gough 1997) Európában. A társadalombiztosításnak kiemelkedő hatása van az egyéni cselekvésre: csökkenti az egyén jövőjének kiszámíthatatlanságát, különösen annak egyik legfontosabb dimenziója, az egyéni lét anyagi feltételeinek a vonatkozásában. A gazdasági feltételek szorításának azonnali enyhítésével az egyéni cselekvés bizonyos hosszú távú perspektíváját nyújtja (lásd: Vobruba 1991). Ebben az értelemben az európai jóléti állam hozzájárul egyfajta hosszú távú orientációhoz, ami beépült az európai szociális modellbe (összehasonlítva az USA-val; lásd: Vobruba 2001). A társadalombiztosítás csökkenti a kényszereket, és az emberek számára kiterjedtebb manőverezési teret biztosít. Igyekszem majd bebizonyítani, hogy a társadalombiztosításnak az egyéni cselekvésre gyakorolt, ilyen hatása alapvetően meghatározza az európai szociális modell képességét a globalizációval való megbirkózásra, és viszont: a gazdasági globalizáció sikere alapvetően függ attól, hogy a jóléti állam mennyire tudja lecsendesíteni a globalizáció ellenzőit (Stiglitz 2002). A globalizációt meg kell védeni ön maga ellen.

III. A globalizáció: megszakítható történelmi trend

A globalizáció eszméje és a helyszínéről, a „világtársadalomról” szót alam egyidős a modernitással. A fogalmat először a filozófiai diskurzuson belül használták normatív orientációként. Kant optimista morális projektként mutatta be a maga „weltbürgerliche Absicht”-jét („világpolgári tervét” – Kant 1912-23), ugyanúgy, ahogy később a „proletár internacionalizmus” is ekként tűnt fel. A kapitalizmus kialakulása és fejlődése vezetett a világtársadalom valóra válásához. Így a világtársadalom normatív eszméje mellett kialakult a valódi globalizáció is. Nem meglepő, hogy a valódi globalizáció széttorzította a világtársadalom eszméjének középpontját jelentő normatív hitet, mert a valódi globalizáció semmiképpen sem vezetett a globális szolidaritással jellemezhető globális közösség kialakulásához, ehelyett kiélezte az érdekkonfliktusokat. „Így aztán olyan világtörténelem és ennek olyan populáris jelentésmintázata jött létre, mely többé már nem illeszkedett a világhoz és a globális integráció gyakorlatához, ami tisztázatlan maradt.” (Bright – Geyer 1994, 16) A gazdasági globalizáció nem valami teljesen új jelenség, és nem is fejlődött ki különleges sebességgel. Fontos megjegyeznünk, hogy a kapitalizmus fejlődésén belül a globalizáció második hullámát figyelhetjük meg – a kettő között pedig a súlyos hanyatlás és a nacionalista izoláció évtizedei vannak (lásd: Borchardt 2001).

Hirst és Thompson (1996) adatokat gyűjtött, hogy leírhasa a nemzetgazdaságok nemzetközivé válásának folyamatát a 19. század óta. Ha a külkereskedelem volumenét tekintjük indikátornak, láthatjuk, hogy a nemzetköziesedés az első világháború kezdetéig folyamatosan erősö-

dött, 1913 és 1929 között stagnált, majd a nagy gazdasági világválság idején gyengült (lásd: Held és mts. 1999, 157). A világkereskedelem a második világháború végéig sem állt helyre (lásd: Hirst – Thompson 1996, 22). A jelentős nemzetgazdaságok „relatív nyitottsága”, amit a külkereskedelemnek (export és import együtt) a GDP százalékában meghatározott volumenével fejezünk ki, folyamatosan növekedett 1950 után, de nem különösebb sebességgel. 1973-ban még mindig alacsonyabb szinten volt, mint 1913-ban (Hirst – Thompson 1996, 27–28; lásd: Yeates 2001, 35). Az USA-ba – a világ akkori legfontosabb migrációs célországába – történő bevándorlás jelzőszámai hasonlóan alakultak.

A 19. század vége óta a migráció gyorsan növekedett, mind abszolút számokban, mind pedig az USA lakosságszámával mérve. Az első világháború idején érte el abszolút csúcst, majd a két világháború között erőteljesen csökkent. Az 1950-es évek közepétől az USA-ba irányuló migráció – abszolút számokban és százalékokban mérve egyaránt – ismét növekedett, de már sosem érte el a 20. század első két évtizedének mértékét (Hirst – Thompson 1996, 26).

Bár a külkereskedelem a nemzetköziesedésnek még mindig fontos mutatója (lásd: Nofal 1996), de a hatvanas évek óta helyét egyre inkább átveszi a külföldi direkt tőkebefektetés. A következő jellemzőket figyelhetjük meg: a világkereskedelem volumene gyorsabban növekszik, mint a GDP-é, és a külföldi tőkebefektetés volumene gyorsabban növekszik, mint a külkereskedelmé. A külföldi direkt tőkebefektetések (KDT) most már erőteljesebb előmozdítói a nemzetköziesedésnek, mint a külkereskedelem. A KDT gyors volumen-növekedésének azért tulajdoníthatunk – a külkereskedelemhez viszonyítva nagyobb – jelentőséget, mert ez nagyobb valószínűséggel veszélyezteti az autonóm politika manőverezési lehetőségeit, és nehezebb befolyásolni.

A külföldi direkt befektetések nagymértékben koncentráltak, két szempontból is. Először: a teljes befektetési állomány egyharmadát nem több, mint 100 multinacionális vállalat ellenőrzi (Hirst – Thompson 1996, 53); és másodszor: a külföldi direkt befektetések oroszánrész a magasan fejlett országokból a magasan fejlett országokba áramlik (lásd: Messner 1997, 144; Yeates 2001, 37).

Így a globalizáció hosszú távú vizsgálata három fontos tényre irányítja rá a figyelmünket:

1. Nemcsak teoretikus érveink, hanem empirikus bizonyítékaink is vannak arra, hogy a globalizáció a kapitalizmussal együtt járó tendencia. Hosszú távon a globalizáció a modern kapitalista világtársadalom stabil gazdasági trendjének tűnik, amit meg lehet szakítani.

2. A globalizáció a történelemben sosem volt automatizmus, mindig a politikai döntések segítették elő kibontakozását, mindazonáltal az utóbbi időkben ezt a jellegzetességét több alapvető döntés és megállapodás nyilvánvalóbbá tette a közvélemény előtt (NAFTA, EU, MERCOSUR).

3. Még ha egyes országok úgy látják is, hogy a globalizáció folyamata nem elkerülhető, rövid távon egyesek elkerülhetik. A globalizációban való részvételnek éppúgy, mint a nem részvételnek, vannak okai és következményei, amelyek előre láthatók, és amelyek alá vannak vetve a politikai számításnak és döntéseknek. Ezek a jellegzetességek kiemelkedő je-

lentőségűek, amennyiben a globalizáció jelenlegi folyamatának új minőségeit elemezzük, és különösen azok, amennyiben ennek az egyes jóléti államokra tett hatását értékeljük. Vissza kell térnem a kérdéshez, hogy vajon a globalizáció aláássa-e a jóléti államot.

IV. A politikai döntések és a globalizáció folyamata

A globalizációs folyamatban való részvétel kikényszeríti a modernizációt. A modernizáció vagy átalakulás folyamatának felgyorsulása viszont költségekkel jár, melyek nem egyenlően oszlanak meg a személyek között és az időben. A modernizáció költségeinek egyenlőtlen elosztása a személyek között azt jelenti, hogy vannak győztesek és vesztesek. A költségek egyenlőtlen elosztása az időben azt jelenti, hogy rövid távon nagyobbak a költségek, míg hosszú távon nagyobbak a nyereségek. És ami még ennél is több: a költségek viselői gyakran megnevezhetők, míg a nyereség kedvezményezettjei gyakran nem pontosan megnevezhetők. Nagy vonalakban azt mondhatnánk, hogy négy lehetőséget különíthetünk el:

I. Rövid nyertesek, akik hosszú távon vesztesek lesznek. Ezek aligha lehetnek komoly kerékkötők.

II. Ez a két típus nem okoz különösebb gondot. A következő típusok problémásabbak és érdekesebbek.

III. Rövid távon vesztesek, akik hosszú távon nyertesek lesznek. Ezek az áthidalással kapcsolatos politikai problémát jelentik.

IV. Rövid távon és hosszú távon egyaránt vesztesek. Ezek a kompenzáció problémáját jelentik.

A társadalmi modernizáció és az átalakulás folyamatának tipikus problémája, hogy a rövid távú költségek viselői igyekeznek akadályozni a társadalom fejlődését, ami pedig hosszú távon mindenkinek előnyére szolgálna. Különösen a globalizációs folyamatban való részvételt akadályozhatják a rövid távon vesztesek, aminek következtében az egész társadalom eleshet a hosszú távú nyereségtől. Következésképpen a globalizáció folyamatában való sikeres részvétel alapvetően függ a nagy valószínűséggel vesztesektől és az ő ellenállási lehetőségüktől. Ezért a következőkben a III. és IV. csoportra fogok koncentrálni, mivel ezek jelenthetnek veszélyt a globalizációra nézve. A kulcskérdés az, hogy miképp tegyük a globalizációval összefüggő költségeket elviselhetőbbé, és miképp ajánljunk valamit azoknak, akik előreláthatóan vesztesek lesznek.

Nem kevés példát ismerünk arra, hogy a (feltételezhető) vesztesek ellenezték a globalizációt. Erre Bismarck védővám-politikája Németországban az egyik történelmi példa. A liberalizmus korszaka véget ért a „gazdasági világválság” elejére (Rosenberg 1967). A vámokat követelők elsődlegesen a gazdaságnak azokból a régimódi szegmenseiből jöttek, amelyeket veszélyeztetett a világpiac, és a vámoktól reméltek védelmet. A német agrárium elszakadt a világpiaci versenytől, és ezáltal a modernizáció egyik ága nem fejlődött ki. A közösségi kár a racionalizáció elmaradásában és a magas élelmiszerárakban jelentkezett.

A német példa is mutatja, hogy a világpiacon elleni nemzeti védelem politikája kiváltotta a gazdasági társulások megalakulását. A 19. század végén megalakult német gazdasági társulások fő célja a védővámok bevezetése volt (vesd össze: Ullmann 1988, 77). Az 1876-ban létrejött csúciszervezet neve is kifejezte ezt a törekvést: „Centralverband deutscher Industrieller zur Beförderung und Wahrung nationaler Arbeit.” C5,5,0,255,0,255 („Német Gyáriparosok Központi Szövetsége a Nemzeti Munka Támogatására és Védelmére” – lásd: Ullmann 1988, 78). A társulások fő törekvése ezen csoportok (a szénbányászat, a vas- és textilipar) érdekvédelme volt, mivel ezek a csoportok tekintették magukat a nemzetközi verseny potenciális veszteséinek. Ezek az érdekek öltöttek testet a munkaadók és munkavállalók nemzeti szintű szervezeteiben.

Ugyanaz a konfliktusmintázat figyelhető meg a NAFTA-megállapodás tárgyalásain. A NAFTA-t az USA exportorientált, modern érdekcsoportjai támogatták, és azok támadták, akik féltek a mexikói vállalatokkal folytatott versenyben való alulmaradástól (vesd össze: Bolle 1993; Belous – Lemco 1995). Ha a folyamat során nem szövetkeztek volna egymással a munkaadók és a munkavállalók, a potenciális vesztesek csoportja sosem lett volna képes politikai nyomást gyakorolni. Legerőteljesebben a munkaerőpiacon már amúgy is hátrányos helyzetű, aluliskolázott városi alsóosztály ellenezte a NAFTA-t. Az ő félelmüket szólaltatta meg az akkoriban az elnöki pozícióért harcba szálló Ross Perot, ő integrálta az alsóosztály félelmét a maga agresszív, izolacionista közösségi retorikájába. Ő mondta, hogy hallja annak az „óriási szívóhatásnak a zaját” (Perot 1993), melynek nyomán a munkahelyek eltűnnek Mexikó irányában.²

Ezekben a napokban (2004) ismét tért nyert az izolacionizmus. Az USA-ban széles körű vita folyik az „ofshoring”-ról, azaz a vállalkozások és ezzel a munkahelyek átvándorlásáról azon országokba (például Indiába), ahol alacsonyak a munkabérek. A közvéleménykutatások a szabad piac kérdéseivel való egyetértés szignifikáns csökkenését mutatják. Az USA szenátusa törvényt hozott, hogy megakadályozza az információs technológiával összefüggő (IT-) munkahelyek áthelyezését. Ráadásul vannak javaslatok arra vonatkozóan, hogy kizárják az ilyen vállalatokat a cégjegyzékből, ami részét képezi az USA-n kívüli kínálatuknak (lásd: Zürcher Zeitung, 13., 14. 3. 2004, 15; Financial Times Deutschland 24., 3. 2004, 4).

Láthatjuk, hogy amint világtársadalom humanisztikus képzeletből realitássá válik, ezzel párhuzamosan nő az a felismerés is, hogy a globalizációs folyamatban való részvételnek költségei vannak. Hogy elkerüljék a költségeket, a várhatóan vesztesek valószínűleg fel fognak lépni minden olyan politikai döntés ellen, melynek következménye a nemzetközi versenyben való intenzívebb részvétel lenne. Így az ilyen emberek számára a nemzetállam menedékké válik a globalizáció ellen.

Egy rövid, ideiglenes következtetés: A globalizáció nyereségekkel és veszteségekkel jár, így kiváltja a lehetséges vesztesek tiltakozását. A jelenlegi globalizációnak vannak történeti előzményei, melyeket a politika

² Lásd a hasonló történetet az Alsó-Bajorországból Kínába telepített munkahelyek nyereségeiről és veszteségeiről. (Süddeutsche Zeitung 27. 8. 2003.)

segített elő, és melyek függtek a társadalmi feltételektől. Ez a tény sajátos megvilágításban helyezi a globalizáció és a jóléti állam közötti ellentmondás közkeletű konstrukcióját.

Természetesen vannak megállapítások, melyek erre vagy arra a sajátosságra mutatnak rá. A globalizációt leírták hosszú történeti perspektívában (lásd: Borchardt 2001; Robertson 2003), érveket gyűjtöttek a határon kívüli állam tézise ellen (lásd: Cerny 1996; Weiss 1998) és a globalizáció társadalmi előfeltételeinek bemutatására (lásd: Rodrik 1997; Rieger–Leibfried 2003; Vobruba 2001), s megkísérelték a globalizációt konstrukcióként bemutatni (lásd: Seeleib-Kaiser 2002; Jordan 1998; Schmidt 2002)³. Ám a tetemes mennyiségű gazdasági irodalom, akárcsak a gazdasági elit, kevés kivétellel ragaszkodik a globalizáció és a jóléti államok közötti ellentét gondolatához. Mi több, a kritika mind ez ideig kevésbé vezetett a globalizációval kapcsolatos kutatások rekonceptualizálásához.

V. A szociálpolitika iránti szükséglet

A további fejtegetések érdekében kizárom a lehetőségét annak, hogy a saját országuknak a globalizációban való részvételét támogató nemzeti elitek legyőzhetnék a lehetséges vesztesek ellenállását, nem demokratikus eszközökkel. Így a következő kérdés az, hogy a globalizáció lehetséges vesztesei miképp vétőzhatják meg a globalizáció folyamatában való részvételt. A demokratikus rendszerben a tőke érdeke önmagában nem győzhet. A globalizáció-vesztesek politikai jelentősége a vesztes csoportokba tartozó munkaadók és munkavállalók szövetségeiből ered. Az ilyen koalíciók a közös érdek talaján jönnek létre, hogy megvédjék „vállalataikat”. Ez az oka annak, hogy a vállalkozói érdekek képviselői a nemzeti munkaerő védelmére hivatkozva („Schutz der nationalen Arbeit”) a protekcionizmust követelik. Ez azonnal nyilvánvalóvá teszi a szociálpolitika jelentőségét, lehetőségét arra, hogy kivihetővé tegye a globalizáció folyamatában való részvételt. Miért tekinthetjük a szociálpolitikát a globalizációs folyamatban való sikeres részvétel feltételének?

A protekcionizmus kivívásának lehetősége azon a tényen alapul, hogy a munkások függenek a munkahelyektől. Függésük annál erősebb, minél kevesebb egyéb lehetőségük van a létfenntartásra. Ha ez igaznak bizonyul, akkor bármilyen manőverezési tér, amely lehetővé teszi a protekcionista intézkedések követelésével szembeni fellépést, csak olyan intézmények létrehozásán alapulhat, amelyek gyengítik a munkások függését az adott munkahelyeiktől.

A szociálpolitika kiegészítő használatáról szóló elméletek azt mutatják, hogy a modernizáció negatív hatásainak kivédése a szociálpolitika klasszikus hatása és feladata lehet (lásd: Vobruba 1996). A rendszerel-

³ Amennyire én tudom, mind ez ideig nem történt longitudinális vizsgálat a globalizáció közvéleménybeni tükröződéséről, ezért empirikus ismereteink sincsenek ennek fejlődéséről. A legkidolgozottabb nemzetközi vizsgálatot Seeleib-Kaiser végezte 2001-ben (Seeleib-Kaiser 2002).

mélet elméleti keretén belül bizonyítható, hogy a szociálpolitika kikényszeríti a funkcionális differenciálást. Különösen, hogy a szociális elvárások kezelésével lehetővé teszi: a gazdasági rendszer kizárólag a hatékony termelésre összpontosítson (lásd: Huf 1998). A cselekvéseméletek nézőpontjából a szociálpolitika jövedelemforrásként érzékelhetően csökkenti az anyagi létfenntartás egyéni problémáit, csökkenti a munkaerőpiacra nehezedő nyomást (Lásd: Vobruba 1991). Következésképpen az a politika, amely (legalábbis időlegesen) veszélyezteti a munkahelyeket, tolerálhatóvá válhat, amennyiben az emberek támaszkodhatnak a szociálpolitikára (lásd: Nissen 1994; Vobruba 2003). Így a szociálpolitika kiegészítő jellegű használata arra a hipotézisre vezet, hogy a globalizációban való részvételtől hozott döntés sikeressége függ attól, hogy az adott ország mennyire képes ennek költségeit kompenzálni a szociálpolitikával. Pontosabban, a globalizáció feltételezhető veszteségeinek előre kell látniuk, hogy a jóléti állam, amelyben élnek, biztosítani fog számukra valamiféle kompenzációt. Történeti példák (lásd: Rieger–Leibfried 1998) és nemzetközi összehasonlító vizsgálatokból származó, empirikus bizonyítékok (lásd: Graham 1994) legalábbis némi plauzibilitást biztosítanak ennek a hipotézisnek. Így arra a megállapításra juthatunk, hogy a szociálpolitika hozzájárul annak lehetőségéhez, hogy a globalizáció mai folyamata sikeres és fenntartható legyen.

Mind ez idáig amellettt érveltem, hogy a kormányoknak meg kell támogatniuk a globalizációs folyamatban való részvételtől szóló döntéseket, szociálpolitikával. De ez még nem válaszol arra a kérdésre, hogy vajon képesek-e erre. Széles körben elterjedt az a vélekedés, hogy a globalizáció elvonja a nemzeti jóléti államoktól anyagi bázisukat (lásd: Wilding 1997).

A globalizációs dilemma ezen a ponton pontosan megfogalmazható: a szociálpolitika a globalizáció előfeltétele, de a globalizáció aláássa a nemzeti jóléti államokat (lásd: Vobruba 2001).

VI. Kiút a globalizációs dilemmából

Európa 20. századi történetében vannak bizonyítékok arra, hogy – a jelenlegi közvélekedéssel ellentétben – a globalizáció és a modern európai jóléti államok legalábbis egymás mellett tudnak létezni. A két tényező fejlődése néhány figyelemreméltó hasonlóságot mutat. A modern európai jóléti államok fejlődése a 19. század utolsó évtizedében és a 20. század elején kezdődött. Az első világháború befejezése után az európai jóléti államok fejlődése a korábban elért színvonalon stagnált. A világgazdasági válság idején a jóléti államok – országonként eltérő mértékben – visszaszorultak. Csak a második világháború után kezdődött új, expanzív szakasz a jóléti államok fejlődésében. Az európai jóléti államok teljes érettségüket az 1950-es és 1960-as években érték el. Az elmúlt évtizedben a jóléti államok fejlődése stagnált. De az olyan kirívó példáktól eltekintve, mint amilyen Új-Zéland, a „jóléti állam leépüléséről” szóló diagnózisok (Pierson 1994; lásd Borchardt 2001) erősen túlzottak.

A globalizáció fejlődése meglepően hasonló mintákat mutat. Az első

világháború előtti évtizedben a nemzetközi kapcsolatok gyors bővülését figyelhetjük meg, majd a két világháború között jelentős visszalépés történt, míg az ötvenes években a globalizáció ismét növekedésnek indult. Azóta a globalizáció stabil emelkedő trendjét figyelhetjük meg. Az utóbbi években – a jóléti államok fejlődéséhez hasonlóan – a felfelé törő ív laposabbá vált.

Természetesen az európai jóléti államok és a globalizáció fejlődésében mutatkozó paralel fejlődés csak akkor értékelhető, ha nincs a kettő között rendszerszerű összeférhetetlenség. Szükségünk van elméleti argumentációra, ha be akarjuk mutatni, hogy a jelen globalizációs dilemma megoldható.

Van-e kiút a globalizációs dilemmából? Ha azt állítjuk, hogy a globalizáció destabilizálja a jóléti államokat, be kell mutatnunk, milyen módon hat a globalizáció a jóléti államokra. Általánosságban szólva a jóléti államok stabilak, ha egyensúly van a rendelkezésre álló források és a kielégítendő elvárások között. A rendelkezésre álló forrásokat a járulékok és/vagy az adók alkotják. Az elvárások a szociális ellátások szintjéből és a jogosultak számából következnek. Így a kérdés, mely a globalizációnak a jóléti államokra gyakorolt hatására vonatkozik, két konkrét kérdésre osztható (lásd: Ganßmann 2000, 151 és kk.):

1. A globalizáció gyengíti-e a nemzeti jóléti államok anyagi alapját?

2. A globalizáció okoz-e a nemzeti jóléti államok által kezelendő, pótlólagos szociális problémákat?

Ad 1. Általánosságban szólva a globalizációs folyamatban való részvétel előmozdítja a gazdasági növekedést. Ez a lényege a globalizáció melletti érvelésnek. Így *ceteris paribus* arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a globalizáció folyamán az egyes országok által beszedett adók és hozzájárulások mennyisége növekedni fog. Erre természetesen az az ellenvetés hozható fel, hogy az ilyen *ceteris paribus* feltételezés nem reális. Esetleg kijelenthető, hogy a nemzeti kormányokat a gazdasági globalizáció az adók és hozzájárulások csökkentésére kényszeríti. Ez általános ellenvetés, főleg azokban az esetekben, ahol az adók és járulékok oroszlánrésze kapcsolódik a munkajövedelemhez, aminek következtében magasak a munkaerő nem munkabér jellegű költségei, és ez – az alacsony munkabérekkel jellemezhető országokhoz viszonyítva – rontja az adott ország nemzetközi versenyképességét.

De ez az ellenérv két szempontból is sántít. Először, mert a magas és alacsony bérköltségű gazdaságok közötti versenyt érintő probléma csak kis mértékben létezik, mivel a globalizáció majdnem kizárólagosan a gazdag, magas bérköltségekkel jellemezhető országokat érinti. A külföldi direkt tőkebefektetések túlnyomó hányada a magas munkabérű országokból a magas munkabérű országokba áramlik. Sőt, jelenleg azt tapasztalhatjuk, hogy a tőke egyre inkább hezitál, olykor egyenesen eláll attól, hogy a világ olcsó régióiban legyenek termelő beruházásai. Ez az olcsó munkaerővel rendelkező országok súlyos területi hátrányává válik. Valójában ők csupán az olcsó munkaerőt kínálhatják, de sem képzett munkaerővel, sem a termelés megfelelő pénzügyi feltételeivel nem rendelkeznek. Ez a szovjet államokra épp úgy érvényes volt, mint bármikor Afrikára. A magas bérköltségű gazdaságok magas termelékenységé

messze kompenzálja a magas béreket és bérköltségeket. Így összehasonlítva az egy egységre eső költségeket – és ez az, ami ténylegesen számít – a magas bérű országok komoly versenyelőnyben vannak. Például Németországban és Ausztriában a munkabér és a bérköltségek magasak, de az elmúlt években a munkaerőnek az egy egységre számított költségei folyamatosan csökkentek (Sachverständigenrat 1998/1999, 33), ezért tudták megőrizni nemzetközi versenyképességüket. Annak ellenére, hogy széles körű viták folynak Németország nemzetközi versenyképességéről, és az erős euró ellenére a német gazdaságban stabilan növekszik az export (Sachverständigenrat 2002/2003, 93). Évről évre Németország az export „világbajnoka”.

Mindent összevetve a globalizációnak csak csekély a hatása a nemzeti jóléti államok forrásaira. Lehet, hogy a globalizáció hatásának politikai félreértelmezése vezet a problémához. Ez az eset nemigen különbözik attól, mint amikor a globalizáció speciális érdekei által gyakorolt, feltételezett nyomásra hivatkoznak a jóléti államok elleni diskurzusban. A gazdasági globalizáció közkeletű felfogása mindkét esetben ugyanazzal a következménnyel jár: mindkettő hozzájárul a globalizáció és a jóléti állam közötti ellentét konstrukciójához.

Ad 2. Okoz-e a globalizáció olyan szociális problémákat, melyek kezelése a jóléti állam felelőssége? A modern jóléti állam legdrágább részei, az öregségi nyugdíj és az egészségügyi ellátórendszer csaknem függetlenül fejlődött a gazdasági globalizációtól.⁴ De a globalizációnak közvetlen hatása van a munkaerőpiacra, és ezáltal hat a munkanélküli biztosítás rendszerére is. Ez a megfontolás jelzi, hogy mennyire korlátozott a hatása a globalizációnak a nemzeti jóléti államok kiadásaira.

Az export-import kapcsolatokat ugyanúgy, mint a külföldi tőkeberuházások, változásokat idéznek elő a nemzetközi munkamegosztásban. A nemzetközi munkamegosztás változásának pedig hatása van a nemzeti munkaerőpiacra, mert megváltoztatja a munkaerőkeresletet. Ehhez hozzájárul, hogy a munkaerő áramlása megváltoztathatja a munkaerőpiac kínálati oldalát. Mindkét hatás okozhatja a munkanélküliségi ráta emelkedését. Ez esetben azzal kell foglalkoznunk, hogy a munkanélküliség növekedése átmeneti-e vagy tartós.

Az okfejtésnek ezen a pontján világossá válik, hogy a munkaerőpiac jelenti a kapcsolatot a globalizáció és a jóléti államok között. A globalizáció az adott ország munkaerőpiacán keresztül hat a jóléti államra (lásd: Martin 1997). Különösen a nemzetközi munkamegosztás gyors változása okozhatja a nemzeti munkaerőpiacon a munkaerőkereslet csökkenését. De még ha a teljes munkaerőkereslet stabil marad is, több csoport számára a globalizáció a munkahelyek visszavonhatatlan elvesztését jelentheti.

Ez visszavisz bennünket a globalizációval összefüggő sorsok két alapvető típusához: vannak, akik rövid távon vesztesek, de hosszú távon

4 Legalábbis Németországban a jóléti állam elleni liberális-konzervatív diskurzus ma már inkább a társadalom előregedését látja a jóléti államra leselkedő legnagyobb veszélynek és nem a globalizációt (lásd: Walter 2003). Én ezt annak beismeréseként értékelem, hogy a globalizációnak elhanyagolható hatása van az európai jóléti államokra.

nyertesek lesznek, és vannak, akik rövid és hosszú távon egyaránt vesztesek lesznek.

VII. Áthidalás és kompenzálás

Legalábbis rövid távon a globalizációban való részvétel politikai döntésektől függ. Az ilyesféle döntések elfogadása nagy mértékben függ attól a módtól, ahogyan bánnak a globalizáció lehetséges veszteseivel és politikai vétó-hatalmukkal. Egyrészt a jóléti állam támogathatja a globalizáció folyamatában való részvétel elfogadását, másrészt viszont a globalizáció nem támogatja a jóléti államok stabilitását. Ez maga a globalizációs dilemma: a globalizációnak szüksége van a jóléti állam támogatására, ugyanakkor ki is zsákmányolja azt. Ez a dilemma azonban semmiképpen sem megoldhatatlan. Általában a globalizációnak a nemzeti jóléti államokra gyakorolt negatív hatását jelentősen túlbecsülik. A globalizáció kevéssé hat a jóléti államok forrásaira, negatív hatása a munkaerőpiacra kapcsolatos szociális problémákra koncentrálódik. Mindent összevetve a manőverezés stabil anyagi hátterét és a szociálpolitikai problémák korlátozott növekedését hozza magával. Hogyan kezeljük ezeket a problémákat?

Összefüggésben a globalizáció veszteseinek két típusával (rövid távú vesztesek és hosszú távú nyertesek valamint rövid és hosszú távú vesztesek) különbséget tesz a jóléti államok stratégiáinak két alapvető típusa között.

1. Áthidalás: ez esetben a probléma a munkaerő fenntartása és képzése a munkaerőpiacra való visszatérésig.

2. Kompenzálás: ez a munkaerőpiacra szembeni alternatívák felkínálását jelenti, ami eredményezheti a szociális transzferekhez való korlátlan hozzáférést vagy a tőkejövedelmekhez való hozzáférést, vagy mindkettőt.

1. Áthidalás

A globalizáció vesztesei között sok olyan munkanélküli van, aki valószínűleg remélhet munkaerő-piaci esélyeket a jövőben. Ez esetben olyan szociálpolitikai intézkedések szükségesek, amelyek fenntartják a munkaerőpiaci orientációt, és támogatják a munkaképességet. A rövid távú vesztesek és hosszú távú nyertesek csoportja számára olyan szociális kifizetések megfelelőek – de legalábbis igazságosak –, melyek fenntartják a jövedelmi státust, támogatják a munkakedvet és továbbképzéseket ajánlanak. Más szóval a munkajövedelem-középpontú szociálpolitika (lásd: Vobruba 1990) illik a probléma ezen típusára.

2. Kompenzálás

A globalizáció társadalmi költségeinek oroszlánrészét azok viselik, akik rövid és hosszú távon egyaránt vesztesek. Ha igaz, hogy a globalizációban való részvétel nyereséget jelent a jólét szempontjából, akkor a népességnek a munkaerőpiacról kiszorult csoportjai kirekesztődnek a nyereséghez való közvetlen hozzáférés lehetőségéből. Számukra olyan mechanizmusokat kell biztosítani, amelyek által részesedhetnek a jóléti nyereségből. Ahogyan korábban igyekeztem bizonyítani, ez nem pusztán emberbaráti érzület kérdése, hanem előfeltétele is lehet a globalizáció elfogadtatásának, és ezáltal a kivitelezhetőségének.

A munkajövedelem-központú szociálpolitika bármely típusa, amely az embereket várakozó helyzetben tartja a munkaerő-piacon, alkalmatlan a globalizáció rövid- és hosszú távon egyaránt vesztese résztvevői számára. A hosszú távon kirekesztődött embereket nincs értelme arra kényszeríteni, hogy továbbra is igyekezzenek függeni a munkától. Ehelyett inkább alternatívákat kell kínálni nekik a munkaerőpiaccal szemben. Így az a kérdés válik lényegessé, hogy milyen egyéb jövedelemforrásokat lehet kiaknázni, és hogyan lehet ezt szabályozni és fejleszteni. A modern társadalmakban, ahol minden a pénzen alapul, nyilvánvalóan korlátozott a jövedelemforrások köre. A mezőgazdaság elveszítette a jövedelem autonóm forrásának szerepét, és így nem szolgálhat a munkanélküliek visszavonulási terepéül. A világméretű gyors urbanizáció lerombolja a természetbeni jövedelmek alapját. Így három pénzbeli jövedelemforrás maradt: a munkaerőpiac, a tőke és a jóléti állam. Elképzelhetünk a háromféle forrásból származó különböző „jövedelem-mixeket” (Vobruba 1998). A tőkejövedelmet éppúgy tekinthetjük kompenzációnak a munkajövedelemnek a globalizáció következtében bekövetkezett elvesztéséért, mint a jóléti állam kifizetéseit. Az a gondolat, hogy a jóléti államnak kompenzálnia kell a globalizáció veszteségeit, az állampolgári alapjövedelemmel kapcsolatos vitákhoz, különösen pedig a negatív jövedelemadó kérdéséhez vezet el minket. A negatív jövedelemadó lehetővé teszi, hogy a szociálpolitikai kifizetéseket másféle jövedelmekkel legalísan kombinálják. A tőkejövedelmek kompenzációkénti politikai támogatása a „megosztott gazdaság” („share economy” – Meade 1986) gondolatához vezet el, amit beépíthetünk a globalizációról szóló diskurzusba. A mögöttes megfontolás az, hogy a globalizáció nyereségeit – melyek profit formájában jelennek meg – újra kell osztani a tőke nyereségében való részvétel kibővített elosztásával, és így lehet legalább részben kompenzálni a jövedelemkiesést.

VIII. Néhány következtetés

Itt három megjegyzésre szorítkozom.

A globalizációról szóló vita növekvő mértékben összpontosít a vesztesekre. A diskurzus szereplői egyre inkább a globalizációt tekintik a fő oknak abban, hogy az egyenlőtlenségek növekszenek az első és a harmadik világ között, valamint az egyes országokon belül (lásd: Wade

2003). Európában a globalizáció és a nemzeti jóléti államok közötti viszony politikai konstrukciója figyelemre méltóan változik. Évekkel ezelőtt a globalizációt úgy tekintették, mint ami elkerülhetetlenül az anyagi kényszerekhez és a jóléti állam kiadásainak visszafogásához vezet. Ez azonban nem más, mint színtiszta gazdasági ideológia vagy az elkerülhetetlenre hivatkozás politikai stratégiája, vagy igaz meggyőződés, de mindenképpen a globalizáció és a szociális biztonság közötti negatív viszony rögzítését eredményezte (lásd: Watson–Hay 2003). A globalizáció elkerülhetetlen – felejtjük el a jóléti államot! Manapság a két jelenség közötti viszony negatív megítélése továbbra is fennáll, de a politikai hatás változott. Ahogy a globalizáció gazdasági kényszerként való felfogása rávilágított annak politikai döntésektől függő természetére, új jelszó született: Ha a több globalizáció nagyobb társadalmi egyenlőtlenséget és kevesebb szociális biztonságot eredményez – felejtjük el a globalizációt!

Jó okunk van feltételezni, hogy a gazdasági globalizáció hosszú távon nyereségeket hoz (majdnem) mindenki számára. Legalábbis hosszú történeti előzmények bizonyítják, hogy a globalizációtól való elzárkózás – ahogy az történt a két világháború között – rendkívül költséges (lásd: Robertson 2003, 152 és kk.). Ennek ellenére a globalizáció rövid távú veszélyei uralják a vele szemben ellenséges közvélekedést. Minél inkább a saját egzisztenciájukat veszélyeztető erőnek látják a globalizációt a társadalom releváns csoportjai, annál inkább igyekeznek akadályozni annak érvényesülését. A szociálpolitika központi szerepet játszik e veszélyek részbeni semlegesítésében, így amennyiben összeegyeztethetővé teszi az emberek rövid távú érdekhorizontját a globalizáció hosszú távú horizontjával, a tehermentesítéssel védi a globalizációt. Ebből a szempontból – szemben a közvélekedéssel – az európai szociális modell a maga beépített, hosszú távú megfontolásaival jól felkészültnek bizonyul a globalizáció kihívásával való megbirkózásra.

A globalizációt és a nemzeti jóléti államokat – az európai szociális modell magját – tekinthetjük egymást kölcsönösen támogatóknak is. A globalizáció elősegíti a gazdasági növekedést, így a jóléti állammal való összeegyeztethetősége csak elosztási kérdés lehet. A szociálpolitika közelebbi a széles körű elfogadáshoz vezető utat, ezáltal lehetővé teszi a globalizáció sikerességét a demokratikus társadalmakban. Következésképpen, ha a nemzeti jóléti államoknak elégséges anyagi forrást juttatnak, a globalizáció fenntartható marad.

De ez a viszony működhet ellenkezőképpen is: ha a releváns szereplők úgy látják, hogy a globalizáció le fogja rombolni a jóléti államot, akkor ezt el is érhetik. A jóléti állam visszafejlesztését a globalizációval indokolják a közvélemény előtt, ez nyilvánvalóan a globalizációval szembeni ellenálláshoz vezet, ami rontja a gazdasági potenciált, és ezzel valószínűleg a jóléti állam további megnyirbálásához vezet. Ebben az esetben a globalizáció valóban veszélyezteti a jóléti államot. De ebben az esetben – ezt próbáltam bizonyítani – a globalizáció szintén veszélybe kerül.

Fordította: Kozma Judit

Hivatkozások

- Belous, Richard – Jonathan Lemco (szerk.) (1995): NAFTA as a Model of Development. The Benefits and Costs of Merging High- and Low-Wages Areas. State University of New York Press, Albany.
- Bolle, Mary Jane (1993): NAFTA: U.S. Employment and Wage Effects. CRS Report for Congress. Congressional Research Service. The Library of Congress.
- Borchardt, Knut (2001): Globalisierung in historischer Perspektive. In: Sitzungsberrichte. Bayrische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. München.
- Bright, Charles – Michael Geyer (1994): Globalgeschichte und Einheit der Welt im 20. Jahrhundert. In: *Comparativ*, Vol. 4, No. 5. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig.
- Cerny, Philip G. (1996): What Next for the State? In: Eleonore Kofman – Gillian Youngs (szerk.): *Globalization. Theorie and Practice*. Pinter, London, New York, pp. 123–137.
- Ganßmann, Heiner (2000): *Politische Ökonomie des Sozialstaats*. Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, Stanford.
- Gough, Ian (1997): Social Aspects of the European Model and its Economic Consequences. In: Wolfgang Beck és mts. (szerk.): *The Social Quality of Europe*. Kluwer Law International, Dordrecht. pp. 79–96.
- Graham, Carol (1994): *Safety Nets, Politics, and the Poor. Transitions to Market Economies*. The Brookings Institution, Washington, D.C.
- Held, David és mts. (1999): *Global Transformations*. Polity Press, Cambridge.
- Held, David – Mathias Koenig-Achibugi (szerk.) (2003): *Taming Globalization. Frontiers of Governance*. Polity Press, Cambridge.
- Hirst, Paul – Grahame Thompson (1996): *Globalization in Question*. Polity Press, Cambridge.
- Huber, Evelyne – John D. Stevens (2001): *Development and Crisis of the Welfare State*. The University of Chicago Press, Chicago, London.
- Huf, Stefan (1998): *Sozialstaat und Moderne. Modernisierungseffekte staatlicher Sozialpolitik*. Duncker & Humboldt, Berlin.
- IMF (1997): *World Economic Outlook*, May 1997. Globalization. Opportunities and Challenges. International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Jordan, Bill (1998): *The New Politics of Welfare*. SAGE, London.
- Kant, Immanuel (1912–23): *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*. In: Akademie-Ausgabe, Bd. VIII, Walter de Gruyter, Berlin.
- Keohane, Robert O. (2003): *Global Governance and Democratic Accountability*. In: David Held – Mathias Koenig-Archibugi (szerk.): *Taming Globalization. Frontiers of Governance*. Polity Press, Cambridge. pp. 130–159.
- Martin, Andrew (1997): *What Does Globalization Have to Do With the Erosion of Welfare States? Sorting Out the Issues*. ZeS-Arbeitspapier Nr. 1. Bremen.
- Meade, James (1986): *Different Forms of Share Economy*. Public Policy Centre, London.
- Messner, Dirk (1997): *Ökonomie und Globalisierung*. In: Ingomar Hauchler és mts. (szerk.), *Globale Trends 1998*. Fischer, Frankfurt.
- Nissen, Sylke (1994): *Arbeitsplatzangst und politischer Immobilismus*. In: *Zeitschrift für Sozialreform*. Vol. 40, No. 12.
- Nofal, María Beatriz (1995): *The Economic Integration of Argentina and Brazil, MERCOSUR, and the Regionalization of the Southern Cone Market*. In: Elise

- Echeverri-Carroll (szerk.), NAFTA and Trade Liberalization in the Americas. Bureau of Business Research, Austin.
- Norberg, Johan (2003): In Defense of Global Capitalism. Cato Institute, Washington, D.C.
- Notes from Nowhere (2003). We are everywhere. The irresistible rise of global anticapitalism. Verso, London.
- Perot, Ross (1993): Not for Sale at Any Price. New York.
- Rieger, Elmar – Stephan Leibfried (2003): Limits to Globalization. Welfare States and the World Market. Cambridge University Press, Cambridge.
- Robertson, Robbie (2003): The Three Waves of Globalization. Zed Books, London, New York.
- Roddik, Anita (2001): Take it personally. How Globalization affects you and powerful ways to challenge it. HarperCollins Publishers, London.
- Rodrik, Dani (1997): Has Globalization Gone Too Far? Institute for International Economics, Washington, D.C.
- Rosenberg, Hans (1967): Große Depression und Bismarckzeit. Ullstein, Frankfurt.
- Sachverständigenrat (1998/1999): Jahresgutachten 1998/1999 des Sachverständigenrates zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung. Bundestag Drucksache.
- Sachverständigenrat (2002/2003): Jahresgutachten 2002/2003 des Sachverständigenrates zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung. Bundestag Drucksache.
- Schmidt, Vivienne A. (2002): The Futures of European Capitalism. Oxford University Press, Oxford.
- Seeleib-Kaiser, Martin (2001): Globalisierung und Sozialpolitik. Ein Vergleich der Diskurse und Wohlfahrtssysteme in Deutschland, Japan und den USA. Campus, Frankfurt.
- Seeleib-Kaiser, Martin (2002): Globalization, Political Discourse, and Welfare Systems in a Comparative Perspective: Germany, Japan, and the USA. In: Czech Sociological Review, Vol. 38, No. 6. pp. 749–770.
- Stiglitz, Joseph (2002): Globalization and its Discontents. Penguin Books, London.
- Strange, Susan (1996): The Retreat of the State. Cambridge University Press, New York.
- Therborn, Göran (2001): Globalization and Inequality. Issues of Conceptualization and Explanation. In: Soziale Welt, Vol. 52. No. 4. pp. 449–476.
- Ullmann, Hans-Peter (1988): Interessenverbände in Deutschland. Suhrkamp, Frankfurt.
- Vaughan-Whitehead, Daniel (2003): EU Enlargement versus Social Europe? Edward Elgar, Cheltenham.
- Vobruba, Georg (1991): Jenseits der sozialen Fragen. Modernisierung und Transformation von Gesellschaftssystemen. Frankfurt, Suhrkamp.
- Vobruba, Georg (1996): The Additional Use of Social Policy in the Modernization and Transformation of Societies. In: Angus Erskine (szerk.): Changing Europe. Aldershot, Avebury, pp. 161–173.
- Vobruba, Georg (1997): Social Policy for Europe. In: Wolfgang Beck és mts. (szerk.): The Social Quality of Europe. Kluwer Law International, Dordrecht, pp. 105–120.
- Vobruba, Georg (1998): Income Mixes. Work and Income After Full Employment. In: Crime, Law and Social Change, Vol. 29. No 1.
- Vobruba, Georg (2001a): Integration + Erweiterung. Europa im Globalisierungsdilemma. Wien, Passagen.
- Vobruba, Georg (2001b): Coping With Drastic Social Change: Europe and the US in Comparison. In: Wolfgang Beck és mts. (szerk.): Social Quality. A Vision for Europe. Kluwer Law International, Dordrecht. pp. 251–270.

TANULMÁNYOK

- Vobruba, Georg (2003): Die sozialpolitische Selbstermöglichung von Politik. In: Armin Nassehi – Wolfgang Schroer (szerk.), *Der Begriff des Politischen*. Sonderband 14 der Sozialen Welt. Nomos, Baden-Baden. pp. 383–397.
- Wade, Robert Hunter (2003): The Disturbing Rise in Poverty and Inequality. Is It All a ‚Big Lie‘? In: David Held – Mathias Koenig-Archibugi (szerk.): *Taming Globalization*. Polity Press, Cambridge. pp. 18-46.
- Watson, Matthew – Colin Hay (2003): The Discourse of Globalization and the Logic of no Alternative. Rendering the Continent Necessary in the Political Economy of New Labour. In: *Policy & Politics*, Vol. 31. No. 3. pp. 289–305.
- Weiss, Linda (1998): *The Myth of the Powerless State*. Cornell University Press, Ithaka, N.Y.
- Wilding, Paul (1997): Globalization, Regionalism and Social Policy. In: *Social Policy & Administration*, Vol. 31, No. 4.
- World Bank (2002): *Making Trade Work for the Poor*. World Bank, Washington, D.C.
- Yeates, Nicola (2001): *Globalization and Social Policy*. SAGE, London.